

**Şəhla
Cabbarlı**

Tarix boyu müxtəlif xalqların vətəninə çevrilən, böyük mədəniyyətə ev sahibliyi edən, ölkələrin gah qan töküldüyü, müstəmləkə etdiyi, gah pənah apardığı, gah da dövlət qurduğu bəreketli torpaq - Əfqanıstan. Türklər üçün isə Əfqanıstanın xüsusi dəyəri var. Böyük Türküstan coğrafiyasının cənub hissəsi Əfqanıstan hesab olunur - Güney Türküstan.

Qərbin oyun və sərəfət, Şərqi müxtəlif vasitələrinin tranzit mərkəzi olan bu strateji əhəmiyyətli dövlət ayaqda durmağı bacarmaqdadır. Bütün çətinliklərə rəğmən, öz köklərinə, qonşularına, dostlarına, din qardaşlarına sadıqlıq nümayiş etdirir. Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycanı dəstəkləyən dövlətlərdən biri də Əf-

lər, Qəznəvilər, Səlcuqlar, Teymurilər, Gurlular, Şeybanilər, Səfəvilər, Baburlar və s. dövlətlər hökmranlıq edib.

Hazırda puştun və taciklərdən sonra Əfqanıstanda yaşayan ən böyük topluluq türklərdir. Onlar Güney Türküstan adlanan Şimali Əfqanıstanda yaşayırlar. Bu bölgənin cənub-qərbində Herat şəhəri yerləşir. Şimala doğru Tərbəndi, Pamir bölgəsi, Vahan dəhlizi və "Uluq Türküstan" deyilən ərazinin cənub sərhədi ilə əhatələnib.

Xəzər türkləri

Bu xalq Əfqanıstan əhalisinin 9%-ni təşkil edir. Şimali Əfqanıstanın Hazaracat və ya Hazaristan kimi

Taxtlar qurulan, taclar endirilən məmləkət - Türküstanın cənub qalası

Hazırda burada əhalinin 22 faizini türklər təşkil edir ki, onlar ölkənin üçüncü ən böyük toplumudur

qanıstan idi. 5 oktyabr 2020-ci il tarixində Əfqanıstan İslam Respublikasının Milli Assambleyasının Yuxarı Palatası Xocalı soyqırımını tanıyan qətnamə qəbul etdi.

Bundan əlavə, Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Pakistan kimi qonşu dövlətlərlə iqtisadi və siyasi əməkdaşlığa başlamaqda addımlar atır. Bu barışçıl və əməkdaşlıq yolunda Türkiyənin Əfqanıstana da qanad gərməsi, müttəfiq olduğu dövlətlər ilə əməkdaşlığa cəlb etməsi təqdirəlayiqdir və İslam aləmində birliyin, bərabərliyin müjdəçisidir.

Əfqanıstanda türk varlığı

Ötən əsrin 60-cı illərində Əfqanıstanda aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı katakombə qəbirləri aşkarlandı. Həmin qəbirlərdən tunc silahlar, məişət əşyaları və tunc güzgülər tapılaraq analiz edilmişdi. Bu zaman həmin qəbirlərin və tapılan alətlərin İranda, Azərbaycanda tapılan İskit-Sak mədəniyyətinə aid olduğu müəyyənləşdi. Türkoqollar e.ə. VII əsrdə Qara dəniz və Şimali Qafqazdan gələn türk axınının təkcə İranda cənubuna deyil, cənub-şərqinə və oradan da Əfqanıstana yayıldığını təsdiqlədilər. Bu bölgə iskitlərin son dayanacağı kimi qiymətləndirildi.

Əfqanıstan ərazisində ilk dövlət izlərinə isə İranda İsmənilər dövlətinin tərkibinə qatılmasından sonra rast gəlinir. Daha sonra Makedoniyalı İsgəndərin işğalına məruz qaldı. İsgəndər imperiyası dağılan kimi bölgədə İsgəndərin sərkərdəsi tərəfindən Yunan-Baktriya dövləti quruldu.

Ölkə Böyük İpək Yolunun üzərində yerləşdiyindən buraya türk axınları daha çox olmuşdu. Ərazidə zamanla Kuşanlar, Ağ Hunlar, Göytürk-

Əfqanıstan ərazisində ilk dövlət izlərinə isə İranda İsmənilər dövlətinin tərkibinə qatılmasından sonra rast gəlinir. Daha sonra Makedoniyalı İsgəndərin işğalına məruz qaldı. İsgəndər imperiyası dağılan kimi bölgədə İsgəndərin sərkərdəsi tərəfindən Yunan-Baktriya dövləti quruldu.

Ölkə Böyük İpək Yolunun üzərində yerləşdiyindən buraya türk axınları daha çox olmuşdu. Ərazidə zamanla Kuşanlar, Ağ Hunlar, Göytürklər, Qəznəvilər, Səlcuqlar, Teymurilər, Gurlular, Şeybanilər, Səfəvilər, Baburlar və s. dövlətlər hökmranlıq edib

dağlıq bölgəsində yaşayırlar. Bundan əlavə, Qəznə, Herat, Qəndəhar və Kabilə də toplu halında yerləşiblər. Araşdırmaçılar Əfqanıstandakı Xəzərlərlə Pakistanda yaşayan Xəzər türklərinin eyni xalq olduqlarını üzə çıxarıblar.

Lakin bu xalqın monqol, yaxud da monqol-türk qanşığı olduğu hələ də mübahisəlidir. Ən çox üzərində dayanılan variant isə Əmir Teymurun Xəzər sahillərindən topladığı, Hindistanla sərhədə yığıldığı bir türk tuqayının törəmələri olduqları haqqındadır. Əfqanıstan Xəzərləri dillərini qismən saxlamaqdadırlar. Üstəlik, türk adət-ənənələri hələ də yaşadıqlar. Heratda yaşayan Xəzərlər sünni məzhəbindən, digər ərazilərdəkilər isə şiə-cəfəri məzhəbinə qulluq edirlər.

Aymak türkləri

Tacikləşmiş türk kökenli etnik qrupdur. Sayları 350 minə yaxındır. Dörd boy mənasına gələn "Çəhər Aymaklar" adlanan bu topluluq daha çox taciklər yaşayan ərazidə məskunlaşıb. Bir hissəsi sünni, bir hissəsi isə şiə-cəfəridir.

Əfşar türkləri

Əfqanıstanda yaşayan iki Azərbaycan türklərindən biridir. Na-

dir Şah hakimiyyətə gələrkən Cənubi Azərbaycandan və Qarabağ bölgəsindən xeyli əfşar və qızılbaş ailəsini Əfqanıstanın Herat, Qəndəhar və Kabil ətrafına köçürmüşdü. Onlar indi də dillərini, mədəniyyətlərini qoruyurlar. Danışdıqları türkcəyə əfşari deyirlər.

Hətta, bəzi alimlər məşhur mütəfəkkir Şeyx Cəmaləddin Əfqanınin də Əfqanıstan əfşarlarından olduğunu bildirirlər. Dini mənsubiyyətləri İslam dini və ələvi məzhəbidir. Hazırda saylarının 60 min nəfər olduğu bildirilir. Əfqanıstanda əfşarların da yaşadığı Qarabağ rayonu var ki, burada yaşayan qarabağlılar özlərini türk və azərbaycanlı hesab edirlər.

Qızılbaş türkləri

yoxdur. Tamamen azərbaycanlılıqdan uzaq düşüblər.

Bayatlar türk boyu

Azərbaycan oğuz türklərinin Bayat boyundandırlar. Dillərini unutsalar da, mədəniyyətlərində bəzi elementləri qoruyub saxlamaqdadırlar. Şiə-cəfəri məzhəbinə qulluq edirlər.

Herat türkləri

Səlcuq və Teymuri yadigarındırlar. Dillərini və mədəniyyətlərini az da olsa, yaşadırlar. Dilləri oğuz-cağatay türkcəsinin qarışığıdır. Hazırda ən çox cəmləşdikləri yerlər Herat şəhəri və Şeyban kəndidir.

Qalqay türkləri

Ağ Hunların və Qəznəvilərin ya-

bəklər yerləşmişdilər. Lakin Şeybani xanlığı dövründə indiki Əfqanıstan ərazisində özbəklərin sayı daha da çoxalmışdı. Orta Asiyada 1914-1924-cü illər arasında ruslara qarşı baş verən üsyanlar və bölgədə çıxan bir sıra döyüşlərin nəticəsində xeyli özbək ailəsi yurdunu tərk edərək, Əfqanıstanın şimalına üz tutmuşdu. Burada birlikdə yaşayaraq, Özbəkistana dönmədilər. Bu gün isə Əfqanıstan vətəndaşı olaraq yaşamlarına davam etməkdədirlər.

Öz dillərində danışır, özbək milli adətlərini yaşadırlar. Toy və yas kimi adətləri heç dəyişilməyib. Beləliklə, onların Özbəkistanda yaşayan özbəklərdən heç bir fərqi olmadığı görülməkdədir.

Lakin son illər bəzi terrorçu qrupların bölgəyə yayılması özbəklərə bəzi sıxıntılar yaşatdı. Əfqanıstan hökuməti 2003-cü ildə özbəklərin çoxluq təşkil etdiyini nəzərə alaraq, özbək türkcəsini puştun və fars dilindən sonra ölkənin üçüncü rəsmi dili kimi qəbul edib. 2014-2020-ci illərdə Əfqanıstanın vitse-prezidenti olmuş general Əbdürrəşid Dostum da özbək türklərindəndir. Özbəklər Əfqanıstan ordusunda mühüm yer tuturlar. Bir çox yüksək rütbəli hərbiçilər, ordu komandanları özbəklərdir.

Digər etniklər

Əfqanıstanın şimal və şimal-qərbində türkmən, qırğız və qazax türkləri də dağınıq və kiçik qruplar şəklində yaşamaqdadırlar. Onlar XX əsrin əvvəllərində ruslarla Orta Asiya xalqları arasında çıxan çaxnaşmalardan, təqiblərdən qaçaraq bu bölgəyə sığıniblər. Öz dillərini qoruyub saxlamaqdadırlar. Ümumiyyətlə, Əfqanıstanda dilini, milli adət-ənənələrini unudan və unutmayan türk toplumu ölkə əhalisinin təxminən 22%-ni təşkil edir.

Əfqanıstan xalqı tarix boyu işğallardan əziyyət çəkib, daim müstəmləkələrə al dəyişilib bu ölkədə. Bu da insanların sosial-iqtisadi həyatına, təhsilə təsir edib, təhsil, mədəniyyət xeyli gerikəlib.

Əfqanıstana Nadir Şahın köçürdüğü ikinci azərbaycanlı etnik qrupdur. Hazırda sayları 400 min nəfər hesab edilir. Nadir Şahın önəmli sərkərdəsi olan Əhməd Xan Dürrani 1747-ci ildə şahın ölmülmün arıncı qızılbaşları ətrafına yığıb xanədan qurmuşdu. Onların da dini inancı ələviliyə bağlıdır.

Bəzi adət-ənənələrini saxlasalar da, dillərini demək olar, unudublar. Tacic və fars dilində danışirlər. Hazırda Əfqanıstanın elit və savadlı təbəqəsi Qızılbaşlar hesab olunur. Dövlət işlərində, universitetlərdə qızılbaş xadimlər önəmli yer tuturlar. Lakin təəsüf ki, Azərbaycanla heç bir əlaqələri

digərildirlər. Çox kiçik etnik qrup hesab edilirlər. Dilləri farslaşmış, mədəniyyətləri yox olmaqdadır. Yaşadıqları kəndlər "Taliban"-in hücumlarından əziyyət çəkdiyi üçün insanlar dağınıq halda yaşamaqdadırlar.

Özbəklər

Əfqanıstanda yaşayan ən böyük türk etnik qrupudur. Ölkə əhalisinin 12%-ni təşkil edirlər. Onlar Fəryabda Meymənə, Şirintegab, Dövlətabad, Feyzabad, Antxoy kəndlərində, Cevzcanda, Bəlxədə, Səmanqanda, Badahşan, Kabil və Herat şəhərlərində yaşamaqdadırlar.

XVIII əsrdən həmin bölgədə öz-